

Rebel in het establishment van de vormgeving. Leraar en leerling des levens. Gangmaker en aanstootgever. Anthon Beeke won onlangs de Grafische Cultuurprijs 2004 en werkt, ondanks zijn veertig jaar in het vak, met onverminderde energie voort in zijn studio. Een willekeurig gesprek over goed design, beheerst toeval en anarchie in "magies centrum" Amsterdam.

Op zoek naar de

Aanplakken Toegestaan-cover (door Alain le Querrec)

dissonant

Drie dingen zijn belangrijk voor het maken van een goed ontwerp, volgens Anthon Beeke (1940): 'Bij een studio-medewerker of student check ik altijd: Is er over het idee inhoudelijk goed nagedacht? Op welke manier komt de vorm tot stand? En tenslotte: Klopt die vorm op de inhoud?'

Dat klinkt simpeler dan het is. De ontwerpgoeroe, onlangs bekroond met de Grafische Cultuurprijs 2004, zit op een regenachtige vrijdagmiddag licht-briesend in zijn werkkamer van Studio Anthon Beeke op de Amsterdamse Keizersgracht. Wit haar en grote, helderblauwe ogen, die vriendelijk maar waakzaam de wereld in kijken. Ondanks of misschien juist dankzij zijn veertigjarige ontwerper-ervaring kan Beeke zich nog altijd als een blozende tiener opwinden over hoe er her en der over vormgeving wordt gedacht en hoe sommige ontwerpers en opdrachtgevers met het vak omgaan.

Voorbeeld: de zojuist ten burele gearriveerde brochure met de winnaar van de TheaterAffichePrijs '04, een bekroning waarvoor hij met zijn affiche voor de Theatercompagnieproductie "Lysistrata" was genomineerd. Beeke viel niet in de prijzen bij deze prestigieuze award voor best vormgegeven affiche van het afgelopen theaterseizoen. Dat hij niet bekroond is, vindt hij geen punt - 'Ik heb het al een paar keer gewonnen, dus ik ben heus wel goed bedeed', schokschouder hij - maar over de winnaar valt te redetwisten. Daarom werpt hij zich ongevraagd even op als vervangend jurylid bij het onder de loep nemen van de genomineerde ontwerpen. Het winnende affiche, "Woyzeck" van 't Barre land / Maatschappij Discordia, vormgegeven door Discordia-acteur Jorn Heijdenrijk, kan hem maar matig bekoren: 'Te weinig definitie in het beeld, maar dat komt natuurlijk omdat het door een toneelspeler gemaakt is.' Beter vindt Beeke de serie posters van theatergezelschap Dood Paard, gemaakt door Kuno Bakker, en de affiches voor het stuk Orchidee van Productiehuis Rotterdam, ontworpen door Harriët van Beek en Geerten ten Bosch. 'Het affiche van Orchidee toont spontaan, ongenueanceerd, maar gevoelig. Het zit heel goed in elkaar', zegt hij bewonderend. 'Het is heel erg van nu. Je voelt niet dat er een vormgever achter zit. Het concept, en daarmee het geploeter, is verborgen in het resultaat. En dat vind ik de kracht van dit affiche. Wie is er nu in Vormgeven, Ontwerpen op zichzelf geïnteresseerd? Daar gaat het niet om. Het gaat om het eindresultaat.'

Over de definitie van goed design kan Beeke kort zijn: het moet feilloos communiceren. 'Of het nu gaat om een stoel, lamp of de vormgeving van een boek: het moet emotie oproepen, je moet er plezier aan beleven en het moet performen. En behalve deze drie punten moet het "talent", iets extra's, hebben.'

Een ontwerp moet 'kloppen', vindt hij. 'Het verhaaltje moet overeenkomen met de gedachte van de opdracht-

- 01 Troilus & Cressida voor Zuidelijk Toneel Globe (1981)
- 02 Design Academy Graduation cataloguscover (2004)
- 03 Affiche Esprit voor de Theatercompagnie (2001)
- 04 Affiche Art = (Artis, 2001)

‘Wie is er nu in Ontwerpen op zich geïnteresseerd? Het gaat om het eindresultaat.’

gever. Neem een tijdschrift. Of er nu met graffiti of uitgekende typografie gewerkt wordt: de verhouding tussen inhoud en presentatie moet vanzelfsprekend en volkomen in balans zijn. Dat geldt zeker voor affiches, waar je alles in één oogopslag ziet. Ik was dit jaar in Iran voor een tentoonstelling rond Morteza Momayez, “godfather” van het Iraanse afficheontwerpen. Iraniërs hebben een eigen taal, het farsi, met authentieke schrijfwijze. Ze gaan heel omzichtig met beelden om. De ontwerpers daar zijn poëten. Omdat het zo integer is, krijgt het haast vanzelf kracht.’

Fluxus

Bij grafisch ontwerper Jan van Toorn leerde Beeke in de jaren zestig het vak op gedegen wijze. ‘Jan had een lithografische vooropleiding gehad en dat gecombineerd met denken, heeft hij op mij overgebracht. Het vakkundige en de discipline heb ik van hem geleerd.’

Beeke zat toen al over zijn oren in de Fluxus-beweging. Geïnspireerd door Fluxus-godfather George Maciunas in New York ontstond er in “magies centrum” Amsterdam een bloeiende anarchistische beweging in de kunst. ‘Het is het vervolg op dada’, zegt Beeke. ‘Fluxus is een muziekuitgeverij, met de gedachte dat alle werken, “pieces”, die gemaakt worden, composities zijn die door willekeurig ieder ander uitgevoerd kunnen worden. Van Yoko Ono en Andy Warhol tot jij en ik. Willem de Ridder stuurde in Nederland de boel aan. Het hoofdkantoor van Fluxus stond in Amsterdam, en het anarchisme van deze beweging werd doorgegeven in De Ridders bladen Hitweek - later Witheek - en daarna Aloha. Met dien verstande: er werd door iedereen geknipt en geplakt, de langskomende postbode mocht bij wijze van spreken ook een pagina opmaken.’

Amsterdam in de jaren zestig was synoniem aan een explosie van creativiteit: Stedelijk Museum-directeur Willem Sandberg met exposities als Bewogen Beweging (1961), nozems (dijkers) versus existentialisten (pleiners), Provo, met ludieke acties, witte fietsen en happenings tegen het gezag onder leiding van anti-rookmagiër Robert Jasper Grootveld en Rob Stolk bij Het Lieverdje, Nicolaas Kroese en zijn vermaarde restaurant annex broedplaats

d’Vijff Vlieggen, performances in Paradiso en Fantasio, Olivier Boelen en Simon Vinkenoog met recht-voor-zijn-raappoëzie in Carré, de Kabouter-beweging...

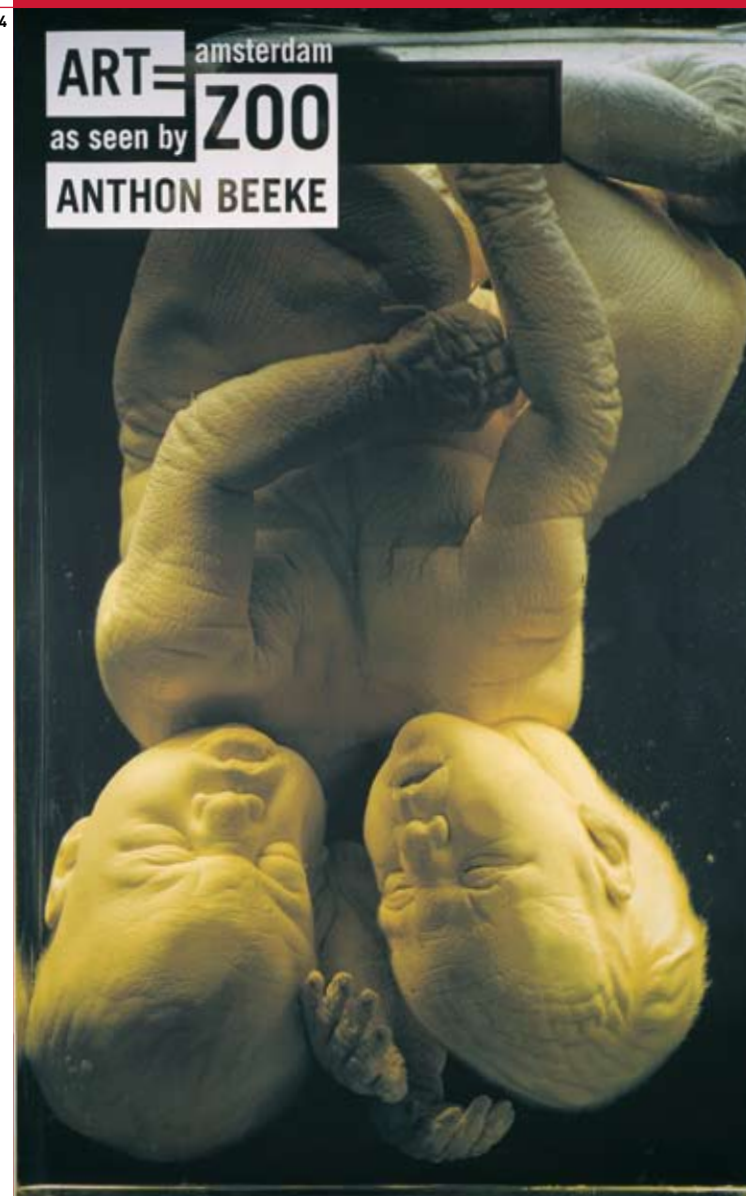
Beeke was een van de schaarse echte vrije denkers in een woud van hedonisten en meelopers. Hij was wars van alle geestverruimende middelen. ‘Mijn vader was alcoholist’, verklaart hij. ‘Ik verzette me tegen de dope. Ik wilde iets worden. De mensen die serieus met zichzelf bezig waren, waren er uiterst voorzichtig mee. Het was een wilde en opwindende tijd. Verloofde Marijke Koger en haar vriendin Josje Leeger, twee modeontwerpsters, hebben toen nog The Apple Boutique van The Beatles in Londen beschilderd. Zij gingen om met beroemde popmuzikanten, maar die muziek deed me niet zoveel. I am in jazz... Iedereen was vreselijk met drugs in de weer. Leer eerst maar ‘ns goed gitaarspelen, dacht ik dan. Uiteraard heb ik flink geëxperimenteerd, natuurlijk. Meestal tegen wil en dank. In de muzikscene werd ik beschouwd als “the square”, terwijl ik mezelf toch een “hip” jongetje vond. Deden ze opium in m’n koffie. Werd ik een dag later wakker in mijn eigen kots.’

Beeke nam geestdriftig aan de performances en “konsernten” deel. Declameren met een mond vol brood tijdens de Emmett Williams-compositie “Eat”, of meedoen aan spontaan opborrelende exposities. ‘Het was een soort onzichtbare beweging, die veel kunstenaars aansprak’, zegt hij. ‘Het tegendraadse, ludieke, het uit de maat lopen. Op zoek naar de dissonant. Het ging nooit over esthetiek.’

Het lukt niet altijd om tegendraads te zijn, erkent Beeke. Eind jaren zeventig werkte hij gedisciplineerd bij Total Design. Maar dat stelde hem wel weer in staat om opzichtig in een dure Porsche-“pooierbak” te rijden. ‘De hele normgevende design society was in de war!’ Ook een manier om ongeschreven wetten te breken.

Lawaaitrappers

In de jaren zestig en zeventig bepaalden functionele ontwerpers als Otto Treumann en Wim Crowwel het vormgevingslandschap. ‘De vormgevingsindustrie werd onder meer aangestuurd door een staatsbedrijf als de PTT, keurig, officieel met de potloden recht op tafel’, vertelt

Beeke. ‘Als jonge ontwerper moest je in de wereld van het grafisch ontwerp geïntroduceerd worden door ontwerpers die al enige naam gemaakt hadden. Van Jan van Toorn kreeg ik bij mijn vertrek als assistent de vermaarde Jumbo-spellen als klant mee. Ik heb vanaf 1966 lange tijd samengewerkt met Swip Stolk. Ontwierp voor het aartsbisschoppelijk museum, later museum het Catharijne Convent in Utrecht, tentoonstellingen, affiches en catalogi. Ik probeerde met buitensporige vormgeving op te vallen. De jaren zestig waren door de functionaristen in een strakgetrokken sneeuwlandschap omgetoverd, waarin Swip en ik een wild spoor konden trekken. Hoe? Door mentaliteit. Nooit in een vormgrid verstrikt raken. We wilden verbazen, irriteren en relativiseren. Maar ook lol trappen!’

Voordat in 1989 Studio Anthon Beeke werd opgericht, was Beeke nog een tijd verbonden aan Total Design. Na vijf jaar bestoot hij te vertrekken. De uitgebalanceerde stijl van het bureau werkte beklammend op Beekes vrijere, intuïtieve benadering van vormgeving.

‘Ik paste er niet in’, verklaart hij. ‘Ik was ooit tegen Total Design, en dat bleek niet voor niets te zijn geweest. Mijn werk stond loodrecht op het werk van Wim Crowwel. Jan van Toorn, Swip en ik waren geestverwanten. Onze stijl was provocerend, grensverleggend. We maakten ontwerpen die eruitzagen alsof ze er altijd al geweest waren, of ze door het drukertje om de hoek ontworpen waren, maar het zat verdomd professioneel in elkaar. Beheerst toeval. Als je dingen maakt die eruit zien alsof ze toevallig en spontaan zijn ontstaan, mag je niets aan het toeval overlaten. Je moet het toeval beheersen, anders wordt het een rotzootje. Wim Crowwel, die vond dat zijn bureau een andere uitstraling moest krijgen, zei: “Je bent het niet met mij eens, Toontje? Hier heb je de sleutel van Total Design. Ga jij het maar veranderen.” Ik ben zo naïef geweest die sleutel aan te pakken en werd partner. Dapper van hem? Ja, ook van mij. Sommigen zeiden onthutst: “Beeke bij Total Design? Dat is als Coen Moulijn bij Ajax.”

‘Wim en ik waren de lawaaitrappers, ieder op onze eigen wijze. Zijn ontwerpen konden ook aanstootgevend zijn, maar op een heel andere manier. Denk maar aan de rel die hij met het “nieuwe telefoonboek” veroorzaakte. Wij waren het uithangbord van Total Design.’

Na vijf jaar had Beeke het wel gezien. ‘Ik maakte toch al weinig gebruik van de faciliteiten. Werktekeningen maakte ik allemaal zelf. Bij Total Design heb ik Toon Michiels, Marten Jongema en Peter te Bos als medewerkers gehad. Het zijn, net als ik, emotionele jongens die naast het grafisch ontwerp nog andere talenten proberen te ontplooien. Of dat niet botst? In zoverre: ze wilden bij wijze van spreken graag op mijn stoel zitten, dus begonnen op een gegeven moment hun eigen studio. Ik ben een soort kweekvijver. Een studio maken met mensen die bleven, zoals Gert Dumbar dat zo goed kan, is mij nooit

- 05 Affiche Lysistrata voor de Theatercompagnie (2004)
- 06 Kinderboekenweekjubileumboek (2004)
- 07 Affiche voor TGA: 'Haar Leven, haar doden' (1997)
- 08 Affiche Een Meeuw voor de Theatercompagnie (2003)
- 09 'Alphabet'-voorbeeld (1970)

05

gelukt. Iedereen wil graag van mij leren en met mij sparren, wordt bevriend met mij en gaat weg. Maar de goede vriendschappen blijven.'

Wie het wat langer uithielden waren René Knip, Mariola Lopéz Mariño (die er nog steeds werkt) en Niels - Shoe - Meulman. Dingeman Kuilman, nu directeur van de Premsula Stichting, bleef vijf jaar. 'Keihard werken was het', zegt Kuilman. 'Beeke heeft een goed gevoel hoe dingen functioneren en communiceren, is intuïtief en durft te provoceren met zijn ontwerpen. Hij heeft een hekel aan "gebrei". Er was een absolute opvatting over kwaliteit. Juist het accent op kwaliteit leidt tot een sterke hiërarchie.'

Het lijkt tegenstrijdig: hiërarchie in de studio van de man die zelf graag tegen gezaghebbende schenen aanschopt.

'De jonge ontwerpers zijn betrekkelijk vrij bij mij, hoor. Ze zijn vaak wel goed gemotiveerd maar nog niet uitgekristalliseerd', riposteert Beeke. 'Ik ben een goede stylist, kan iets van een ander door een kleine ingreep verbeteren. Tenminste, ik denk dat het dan verbetert.'

Opruiend

Vanwege het vijftienjarig bestaan van Studio Anthon Beeke, en het feit dat Beeke veertig jaar in het vak zat, werd het tijdschrift 'Aanplakken Toegestaan' gemaakt door ontwerpers en scribenten van over de hele wereld. Er werd een symposium georganiseerd in het hoofdstedelijke Compagnietheater, waar het blad werd gepresenteerd en de instelling van een jaarlijkse Anthon Beeke-prijs werd onthuld. Beeke glundert. 'Het feest van het jaar, nu al genoemd de "We Love Beeke"-party. Er waren muzikale intermezzo's en toespraken, waar je je heel wel bij voelde. Moniek Toebosch deed, begeleid door Michel Waisvisz en z'n kraakdozen, een performance, waarin ze me de benaming "charismatische bullebak" gaf. Haha.'

Het is geen geheim dat Beeke door sommigen gevreesd is wegens zijn onverbloemde mening.

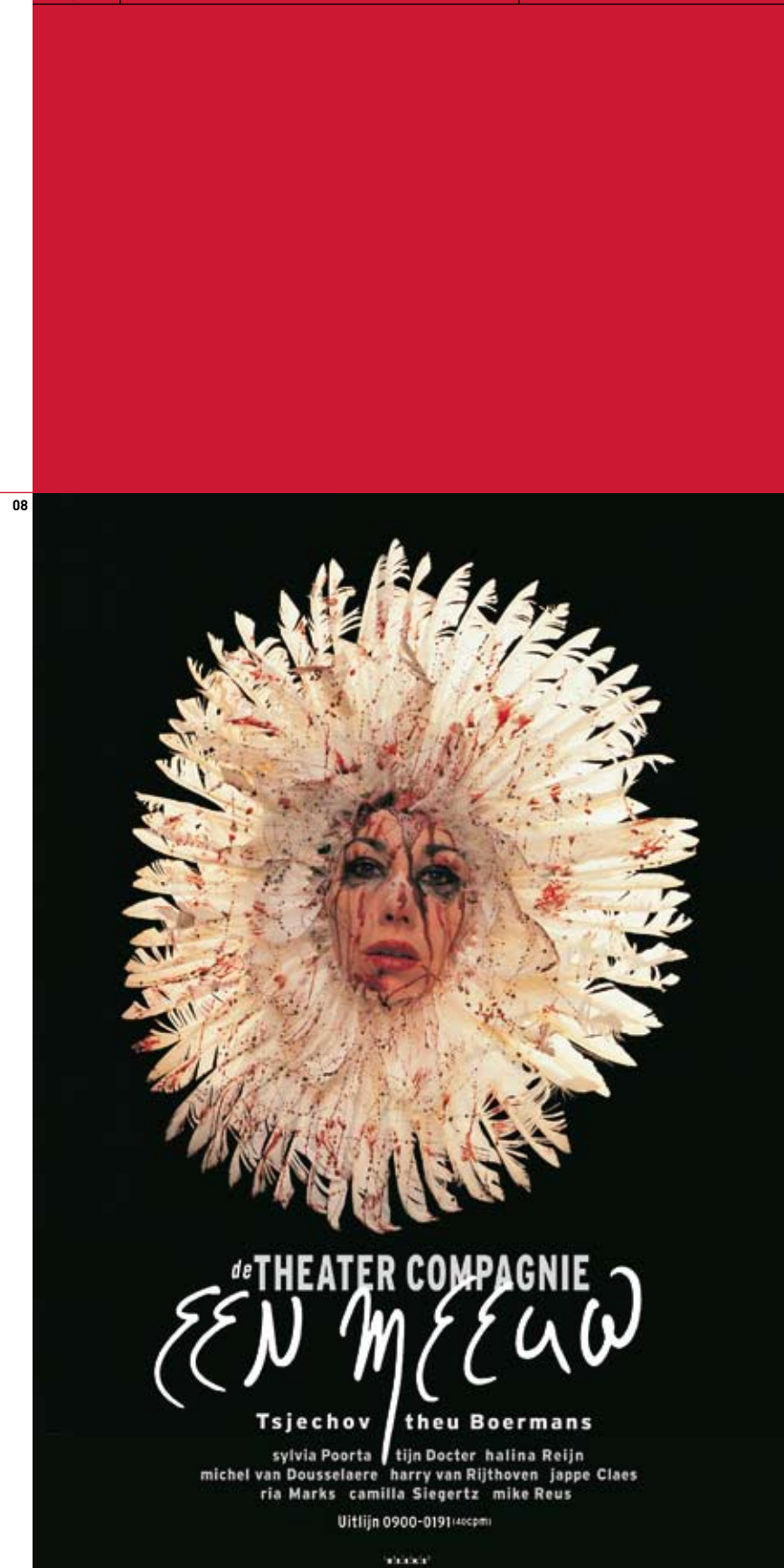
'In mijn werk kan ik wel een bullebak zijn', erkent hij. 'Als het op een aardige manier niet lukt, zet ik het mes erin. Het gaat immers over de energie die je vrijmaakt voor anderen, en dat gaat meestal niet op een halfbak-

ken manier. Ik heb veel bevlogen vrienden. Als iemand speciaal voor mij een affiche maakt, zoals Mariola voor Aanplakken Toegestaan, of Alain le Quernec die de cover en mupi-affiche ontwierp van dit festijn, dan is dat zo'n ongelooflijk cadeau! De mensen van mijn studio hebben zich om het feest te doen slagen driemaal een slag in de rondte gewerkt. Ontroerend.'

Beeke spant zich samen met hen nog steeds onvermoeibaar in voor veel uiteenlopende projecten, waaronder onlangs de Kinderboekenweekjubileumpublicatie voor de Stichting CPNB. Ook met andere creatieven is hij actief, zoals met binnenhuisarchitectenbureau Puurplus voor zowel de inrichting van het op te richten Bruna-museum in Utrecht als het interieur en tentoonstellingsontwerp van de huidige De Beyerd in Breda, dat in 2006 het Museum voor Grafische Vormgeving wordt. Verder bereidt hij een nieuwe post-graduate-richting op de Design Academy Eindhoven voor en is hij adviseur van Proost & Brandt. Voor deze papierhandel concipieert hij een nieuwe, op tactiliteit gerangschikte papiercollectie, met een educatief boekje.

En voor de Theatercompagnie worden affiches ontworpen. 'Er is nauwelijks budget, maar artistiek leider Theu Boermans vindt publiciteit belangrijk', knikt hij. De roemruchte jaren, waarin Beeke de stad schokte met zijn brutale posters voor theatergezelschappen, liggen nog vers in het collectief geheugen. De affiche voor het Zuidelijk Toneel Globe-stuk Troilus & Cressida, met een ferme, mooi opgetuigde paardenkont die bij nadere inspectie een damesachterwerk bleek te zijn, bracht hordes feministes in beroering. En het blootgehalte in diverse affiches voor Toneelgroep Amsterdam kon bij het preutse deel van Nederland ook niet rekenen op een warm welkom. De tegenstanders konden hem er evenwel niet van betichten dat de spraakmakende uitingen niet communiceerden.

Dat hij voor het huisgezelschap van de Stadsschouwburg niet meer ontwerpt, verdriet Beeke; het is immers het theater waar de meeste affiches worden gemaakt. 'Het is normaal dat bij de aflossing van de artistieke directie ook een nieuwe ontwerper zijn opwachting maakt', zegt hij. 'Wat ik ervan vind? De zeer getalenteerde ontwerpers van Laboratorivm zijn er bij TGA niet uitgekomen,

08

vind ik. Dat Jan Versweyveld het heeft overgenomen, is ook geen verbetering. Hij is een begaafd decorontwerper, maar van afficheontwerpen heeft hij weinig kaas gegeten. Onbegrijpelijk dat Ivo van Hove op die plaats geen betere ontwerper kan plaatsen.'

Opruiende uitingen maakt hij nog maar zo nu en dan. 'Je kunt niet constant overal de ruiten ingooien. Pas als iedereen in slaap is gevallen, werkt het.'

Anthon Beeke (1940) is autodidact. De voormalige slagersjongen volgde slechts een jaar avondkunstnijverheidsschool, maar begon zich serieus voor het ontwerpersvak te interesseren na stages bij vormgevers in Düsseldorf en Brussel. Vooral tijdens zijn assistentschap bij ontwerper Jan van Toorn (1964) begon Beekes carrière het daglicht te zien. Vanaf 1966 werkte hij samen met los-vastpartner Swip Stolk freelance voor uiteenlopende opdrachtgevers. In 1976 trad de ontwerper als partner toe tot Total Design. Na zijn vertrek bij het bureau ontwierp hij wederom op freelance basis, waarna hij in 1989 Studio Anthon Beeke stichtte.

Beeke ontwierp boeken, bladen, catalogi, tentoonstellingsaffiches, posters, corporate identity's, postzegels, verpakkingen, spelletjes en maakte commercials en foto's. Hij was vaste ontwerper voor theatergezelschap Zuidelijk Toneel Globe ('78-'85) en Toneelgroep Amsterdam ('86-'02), en ontwerpt nog steeds voor de Theatercompagnie (vanaf '02) en het Stedelijk Mueum (sinds '82). Van '82-'87 was hij docent aan de Rietveld Academie.

Beeke is levenspartner van trendwatcher Lidewij (Li) Edelkoort, directeur van de Design Academy Eindhoven. Edelkoort coördineert drie eigen bureaus in Parijs: Trend Union, Studio Edelkoort en Edelkoort Etcetera. Beeke, ook zakenpartner van haar uitgeverij United Publishers, ontwerpt onder meer haar publicaties View On Color, Interior View en Bloom en catalogi van de Design Academy Eindhoven.

Beeke geeft lezingen en workshops in binnen- en buitenland, was verbonden aan diverse Amerikaanse kunst- en vormgevingsacademies en is hoofddocent aan de Design Academy Eindhoven. In 1986 ontving hij de H.N. Werkman Prijs van de Gemeente Amsterdam voor zijn gehele oeuvre, en dit jaar de Grafische Cultuurprijs.

09